

Terry Eagleton ile Söyleşi: Nasıl Direnmeli?

Sinan Kadir Çelik

Terry Eagleton özellikle *İdeoloji, Postmodernliğin Yanılsamaları, Estetiğin İdeolojisi, Edebiyat Kuramı* gibi kitaplarıyla Türkiye’de tanınan bir Marksist akademisyen. 29 Ekim 2001 günü Başkent Üniversitesi’nde verdiği konferanstan sonra görüşerek dosya konumuzu oluşturan “nasıl direnmeli?” sorusunu bir de kendisine sorduk. Bu sorunun çeşitli veçhelerine ilişkin cevaplarını bizimle paylaştığı için teşekkür ediyoruz.

Bildiğiniz gibi son otuz yıl içerisinde Avrupa solunda hem teorik hem de ideolojik düzeyde oldukça “radikal” bir dönüşüm oldu. Bu dönüşüm içerisinde “yeni sol” olarak adlandırılabilir olan birçok siyasi hareket, demokrasi kavramına aşırı bir vurgu yapmaya başladı. Öyle ki, “yeni sol”, demokrasi kavramı bir yandan sosyalizmle diğer yandan neoliberalizmle karşıtlığı çerçevesinde tanımlanmaya başladı. Solu “yeni sol” yapan bu dönüşüme nasıl yaklaşıyorsunuz? Bir başka deyişle “sivil toplum”dan, “kamusal alan”dan ya da “radikal demokrasi”den ne anlamalı-

yız?

Demokrasinin son zamanlardaki sol hareketleri bütүнleştiren tek tema olduğuna ikna olmuş değilim. Fakat demokrasi tabii ki bir dizi siyasal korkunun üzerini örtmek için kullanılagelen, apaçık bir biçimde özüne ihanet eden ve kafa karıştıran bir terimdir. Sosyalizm bir anlamda demokrasinin mantıksal bir uzantısıdır; ama aynı zamanda onun dönüştürülmesidir de. Bu ikisi arasındaki ilişki hem sürekli hem de süreksizdir. Her iki hareketin de derdi yalnızca iktidarı ele geçirmek değil, ama aynı zamanda onun anlamını da değiştirmektir. Lenin bunu siyasi devlet bağlamında ele alır. Zira iktidarı daha önce dışlanmış sınıf ve gruplara taşıdığımızda iktidarın tam da doğasını, statüsünü ve iktidarın kavranılış biçimini kaçınılmaz olarak dönüştürmüş oluruz. Bence sosyalizmin burjuva demokrasisi ile olan ilişkisi budur. Fakat ne var ki Ernesto Laclau, Chantal Mouffe ve diğerlerinin iddia edebileceği gibi sosyalizmin yalnızca daha radikal bir demokrasi biçimi olduğuna ya da günümüzde bununla iktidara edilebileceğine inanmıyorum.

Hardt ve Negri'nin İmparatorluk'u hem bazı solcu akademisyenleri hem de küreselleşme karşıtı hareket(ler)i oldukça etkilemiş gibi görünüyor. Geçenlerde yazdığı bir makalede Alex Callinicos bu kitabın iki temel siyasi özelliğini şu şekilde betimliyordu: "(1) Leninist örgütlenme anlayışının ve (2) siyasi olarak aydınlanmış elitlerin kitleler adına ikameci biçimlerde eylem yapmasının benimsenmesinin reddi." Bir yandan İmparatorluk'un böylesi bir siyasi sonucunun olması hiç de şaşırtıcı değil. Zira denilebilir ki böylesi bir teorik pozisyon hem küçük burjuva radikalizmini meşrulaştırır hem de temelini küçük burjuva radikalizmde ve sınıf temelli siyasi eylemden çok kendiliğindencilik (autonomism) olarak adlandırılan siyasi stratejide bulur. Diğer yandan ise, Hardt ve Negri'nin postmoder-

nizm metinlerinden aktivist bir sonuç çıkarmalarını görmek oldukça ilginç. Acaba bu “postmodernliğin yarınsamalarının” bir “radikalleşmesi” mi yoksa yalnızca günümüz literatüründen “radikal” sonuçlar çıkarsamak isteyen siyasi aktivistlerin bir iyi niyeti mi? Öyle ya da değil, sonuçta bu kitap teorik birçok tartışmaya da vesile olacak gibi görünüyor. Örneğin Amerikan emperyalizminin bugünün dünyasında merkezi bir güç olduğunu söylemek bizim için malum-u ilan. Fakat Hardt ile Negri şunu iddia ediyorlar: “Amerika Birleşik Devletleri ve hatta herhangi bir ulus-devlet bugünkü emperyalist projenin merkezi olamaz. Emperyalizm bitmiştir. Hiçbir ulus, geçmişte modern Avrupa uluslarının olduğu gibi, bugün dünya lideri olamaz.” Onlara katılıyor musunuz?

Bazı yönleriyle *İmparatorluk* belirli bir Amerikan ve İtalyan radikal popülizminin olumlayıcılıklarının çeşitli biçimlerini birleştiren oldukça “iyimser”¹ bir kitaptır. Amerikalılar genel olarak oldukça iyimserdir, sol cenahta olanları bile! “Kitleler” gerçekten bir denetim altındadır; çünkü devletin baskıcı hareketlerini zorla kabul ettirenler yine kitlelerdir şeklindeki bir düşünce tamamıyla safdil bir hayalperestliktir. Tüm ahlaki ve siyasi erdemlerin temeli bir çeşit gerçekçilik olmalıdır, böylesi bir romantik popülizm değil. Yine de, yalnızca Amerika’da değil, tüm dünyada günümüz solunun büyük çoğunluğunda oldukça yaygın bir karamsarlığın ve aşırıya kaçan bir pragmatizmin bulunduğu göz önüne alındığında, böylesine güçlü bir olumlayıcılık solun bu halet-i ruhiyesinin değişmesini de müjdeler. *İmparatorluk*’a bir başka açıdan bakacak olursak, yalnızca postmodernizmden kesin ve kararlı bir kopuşu gerçekleştiremeyişinden dolayı değil ama, *İmparatorluk* oldukça Amerikalı bir kitaptır. Fakat tabii ki bu kitabın dikkate değer müdahalesinde -ki ben bu müdahaleyi arkadaşım Alex Callinicos gibi kesinlikle bir “ikamecilik” olarak görmüyorum- takdir ede-

1|Söyleşi boyunca Terry Eagleton’ın özellikle vurguladığı ‘upbeat’ sıfatını ‘iyimserlik’ olarak karşıladık. Fakat ‘upbeat’ sözcüğüyle Eagleton’ın kast ettiği iyimserlik türü daha çok safdillikten ve optimizmden kaynaklanan bir iyimserlik (ç.n.)

bileceğimiz ve ondan öğrenebileceğimiz bir çok şey de var. Her ne kadar uzun vadede ABD'ye yönelik beklentiler bugün görüldüğünden daha ümit verici olmasa da, İmparatorluğun 'merkezsiz' olduğu fikrine katılmıyorum. Avrupa ile aralarındaki ayrılık ve çatlaklara rağmen, ABD gerçekten de bugün kin ve intikam duygularıyla dünyanın lideri rolünü oynuyor. Bu ise İmparatorluğun merkezi olmamasından çok, merkez ve çevre arasındakiler de dahil olmak üzere, İmparatorluğun çelişki ve çatışmalarla bölünmüş olduğunun bir belirtisidir. *İmparatorluk* bu gerçeği bir şekilde göz ardı eder. Oysa elbette ki ilerideki asıl mesele ABD, Çin ya da Japonya arasında olabilir. İşte bu yüzden *İmparatorluk*'un sisteme bakışı fazlasıyla homojendir -ve bu tabii ki sadece sistem içinde görünmez kılındığı içindir ki, *İmparatorluk*'ta vurgular tekrar tekrar difüzyonlaşmaya, iktidarın çoğulluğuna ve benzeri şeylere yapılır. Peki öyleyse, aslında difüzyonlarla pek de aynı şey olmayan çelişkileri nerede aramak gerek?

Kitleler, Seattle, Prag, Cenova, Barselona'daki küreselleşme karşıtı eylemlerde tüm dünyaya daha önce hiç görülmedik bir şekilde "küresel kapitalist sistem" in çelişkilerini gösterdi. Siyasi olarak birbirinden oldukça farklı yerlerde duran, fakat bir şekilde halihazırdaki sisteme karşı olan birçok muhalif güç biraraya gelerek yeni bir direniş biçimi geliştirdiler. Bu kısa geçmişine ve olası geleceğine baktığınızda, "küreselleşme karşıtı" ya da "antikapitalist" hareket(ler) hakkında ne düşünüyorsunuz? Ulusal ve uluslararası mücadele düzeyleri arasındaki ilişkiye ya da bunların hangisinin daha öncel ve gerekli olduğu sorununa nasıl yaklaşmalı? Günnümüzün küresel kapitalizmi enternasyonal bir örgütlenme biçimi mi gerektiriyor yoksa ulusal ve yerel mücadeleleri çok daha önemli mi yapıyor?

İnsanlar üzüntü ya da memnuniyetle sosyalizmin

çöküşünden söz ettiklerinde onlara tanık olduğumuz şeyin aslında sosyalizmden antikapitalizme bir geçiş olduğunu anımsatmalıyız. Bu öyle muazzam, büyük bir hareket değil! Küreselleşme karşıtı hareket (ki bu hiç-bir şekilde bu harekete verilebilecek en iyi isim değil) bana daha geleneksel sosyalist örgütlenme biçimlerinden gelecekte olabilecek bir örgütlenme biçimine geçişin bir işareti olarak görünüyor. Bu hareketin düzensizliğini, kafa karışıklığını ve yaratıcılığını bu söylediğim ışığında değerlendirebiliriz. Küreselleşme karşıtı hareket içerisindeki aktivistlerin birçoğunun siyasi tarih anlayışları oldukça kıt, fakat bu hem iyi hem de kötü. Bu hareket elbette ziyadesiyle çoğulcu, örgütsüz ve karma-karışık; fakat bu sosyalizmin daha geleneksel örgütlenme biçimlerinin en iyi haliyle köylüleri, işçileri, askerleri, entelektüelleri, kadınları, etnik azınlıkları, ulusal mücadeleleri ve diğerlerini de kapsayan çoğulluğunu da görmezden gelmemizi gerektirmez. Eski tarz yekparelikle yeni tarz açıklık arasında yalnızca bir karşıtlık kurmamalıyız. Marksist enternasyonalistler ulusların ve kadınların mücadelesi üzerinde ciddi bir şekilde duran ilk siyasi yapılar arasındaydılar. Bunu unutmayalım.

Sermayenin tabakkümünü kayıtsız şartsız kurabildiği günümüz dünyasında karşı-hegemonya odağı olabilecek bir siyasi özneyi ya da pratik biçimini nasıl harekete geçirebiliriz? Diğer bir deyişle, solun anlamı bugün ve yakın gelecekte nedir ya da ne olmalıdır?

Burada stratejiye dair olan sorun; direnişi örgütlemektir, onu yoktan var etmek değil. Eğer bir siyasi sistem kendi bekasını sağlamak için, ona dahil olanları yeterince memnun edemiyorsa -ki insan çok az memnun da olsa yaşamını sürdürebilir!- ve halihazır-daki sisteme karşı alternatifler insanlara makul, mantıklı, gerçekleştirilebilir ve tehlikesiz görünüyorsa, o zaman gece ile gündüzün birbirini izlediği gibi insan-

lar da isyan edecektir. Neden aksi olsun ki? O zaman isyan etmemek insanlara akıl dışı gelecektir. Ne var ki sistem hâlâ bir nebze de olsa insanları memnun edebildiği ve alternatifler muğlak ve tehlikeli görüldüğü sürece insanlara aşına olduklarına sarılmak, ne biliyorlarsa onu yapmak daha akılcı görünecektir; sol ajitasyon bunu pek de değiştirebilirmiş gibi görünmüyor. İçinde bulunduğumuz çağda (bu noktada özellikle *apartheid*'in yıkılışı ve Sovyet bürokrasisinin çözülüşünü göz önüne alıyorum) şöyle bir duruma tanık oluyoruz: Günümüzde baskı ve sömürü öylesine dayanılmaz bir hal almıştır ki; gerçekten de insanların artık sistemi yıktıklarında kaybedecek çok az şeyleri var. Fakat bunu yapmak için aynı zamanda kendinizden akılcı bir şekilde emin olmanız, kendinize inanmanız gerekiyor. Her şeyden önce, işte bu, ulusal kuruluş mücadeleleri dalgasının bu denli başarılı olmasının -aslında günümüz modern tarihinin gördüğü en başarılı devrim olmasının- önemli nedenlerinden biridir. Bu uluslar için artık bıçak kemiğe dayanmıştı; bu uluslar eski sömürge bağlarını söküp atmadıkları takdirde bulundukları noktadan bir adım öteye gidemezlerdi. Bunun sonucunda *tabii ki* erkek ve kadın, insanlar başkaldıracaktır. Ama bu ne kadar iyimser bir hikâye! Aynı zamanda kötümser de mi desek? Zira onlar yalnızca çok özgül, oldukça nadir karşılaşılan koşullarda başkaldıracaklardır. Radikal İslam örneğinde olduğu gibi; insanlar her türlü yanlış şekliyle de devrim yapabilirler. Bir anlamda *Komünist Manifesto* da muzafferane bir şekilde bunun doğruluğunu teyit etmiştir: Mülksüzler dayanılmaz bir şekilde eşitsiz olan dünya sistemine başkaldırıyorlar. Ama Marx, bu isyanın Londra varoşlarından doğmasını bekliyordu, Şam'ın camilerinden değil; bunun yeni, laik ve aydınlanmış bir düzenin lokomotifi olacağını düşünüyordu, dehşet verici bir otokratik, dinsel düzenle sonuçlanacağını değil.

Peki 11 Eylül'ün "neden!" olduğu trajedilerin sahneye konulmasından sonra özellikle akademideki Marksistlerin görevi ne olmalı? 11 Eylül akademiyi nasıl etkileyecek sizce? Son olarak, yaşadığımız neoliberal dünyada Marksist profesörler oturup yalnızca bir ütopyanın gerçekleşmesini bekleyen Platonistler midir?

11 Eylül postmodernizm için kötü bir haberdir. Hiçbir şekilde bunun 11 Eylül'ün en önemli yönü olduğunu söylemiyorum (elbette Bin Ladin bunu Lyotard'ın çömezlerini utandırmak için yapmadı), ancak, akademiden söz ettiğimizde, bu nokta, 11 Eylül'ün düşünmeye değer yönlerinden biridir. Tam da postmodernizmin, büyük anlatıları ve "temel"e dair iddiaları büyük bir keyifle terk etmiş olduğu bir anda devasa bir büyük anlatı devreye girdi ve kabaca, sermaye ile Kuran (daha doğrusu Kuran'ın özünden saptırılmış bir okuması) arasında bir savaş patlak verdi. Aslında bu savaş uzun zamandır sürmekteydi; fakat Amerikalılar böylesi şeyleri burunlarının dibinde değilse, görmemek eğilimindeydiler. Dolayısıyla, bir anlamda, bugün hem Teksas'ın hem de Taliban köktencilerinin dünyasında şimdiye kadar olduğundan çok daha acil bir şekilde temel-karşıtı savlara ihtiyacımız var. Diğer yandan 11 Eylül'le tarihin artık sonuna gelindiğini söyleyen postmodern iddianın gülünemeyecek kadar absürd bir sav olduğu da ortaya çıktı. Batı'da İslamcı köktencilige karşı yükselen bir köktencilik dalgası görmeyi bekliyorum, ki bu da postmodernizm için kötüye alamet. Postmodernizmin pragmatik, tuzu kuru, ayran gönüllü, ılımlı ve alçakgönüllü olan tikelci iddialarının yerini gittikçe yeni ve çirkin köktenci çağrı biçimleri alacak gibi görünüyor ve bu hiç de hoş bir manzara arz etmeyecek.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, Marksist profesörlerin rolü; sistemin yalnızca karşı çıkmaya ça-

lıştığı değil, insanlığın hafızasından tamamıyla silmek istediği filizlenen ve büyüyen bu fikirleri sıcak ve canlı tutmaktır. Görevimiz amnezi ile savaşmaktır. İkinci olarak görevimiz, hangi yolla ve nasıl olursa olsun, bir şekilde kapitalizm karşıtı mücadeleye katılmaktır. Yani iş stratejiye geldiğinde özel uzmanlıkların bir kıymet-i harbiyesi yoktur; bu noktada profesörler diğerlerinden hiç de üstün bir konumda değildir. Savaş aleyhinde konuşan insanların dışlanmakla tehdit edildiği ABD’de, 11 Eylül akademiyi çoktan olumsuz bir şekilde etkiledi. Şansımız yaver gitmezse Manhattan’da olduğu kadar Kabil’de de eski akademisyen taksi şoförleri göreceğiz. Bir yandan Bush, diğer yandan postmodernizm gibi doğrunun yalnızca iktidarın bir işlevi olduğuna inanmaktan ziyade, entelektüellerin görevi iktidara karşı doğruları söylemeyi sürdürmektir. ■